

به نام خداوند بخشنده مهربان

۹۸۵۱۵

دانشگاه بوعلی سینا
دانشکده ادبیات و علوم انسانی
گروه زبان و ادبیات فارسی

پایان نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد

عنوان پایان نامه:

نقد بلاغی اشعار فروغ فرخزاد

استاد راهنما:

دکتر مهدی شریفیان

استاد مشاور:

دکتر محمد طاهری

دانشجو:

مرضیه طاهری

پاییز ۸۵

۹۸۵۱۸

اطلاعات کتابخانه‌ای
کتابخانه مرکزی
دانشگاه بوعلی سینا

۱۳۸۶ / ۱۲ / ۲۵

دانشگاه بوعلی سینا

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

مدیریت تحصیلات تکمیلی

با یاری خداوند بزرگ، جلسه‌ی دفاع از پایان‌نامه‌ی خانم: مرضیه طاهری به شماره دانشجویی ۸۳۱۳۲۶۹۰۰۴ در رشته‌ی زبان و ادبیات فارسی دوره‌ی کارشناسی ارشد روز شنبه ۸۵/۹/۴ ساعت ۸/۵ تا ۱۰ در سالن کنفرانس دانشکده‌ی ادبیات و علوم انسانی دانشگاه بوعلی سینا همدان برگزار شد.

این پایان‌نامه با عنوان :

نقد بلاغی اشعار فروغ فرخزاد

مورد تأیید هیأت داوران قرار گرفت و با نمره ۱۹ و درجه‌ی عالی به تصویب رسید.

امضاء

داوران :

دکتر مهدی شریفیان

دکتر محمد طاهری

دکتر نجمه نظری

دکتر قهرمان شیری

دکتر زهرا افضلی

استاد راهنما

استاد مشاور

استاد داور داخلی

استاد داور خارجی

مدیر تحصیلات تکمیلی دانشکده

۱۳۸۶ / ۱۲ / ۲۵

به آفتاب سلامی دوباره خواهم داد
به ابرها که فکرهای طولیم بودند
به رشد دردناک سپیدارهای باغ که با من از فصل های
خشک گذر می کردند
به مادرم که در آینه زندگی می کرد
و شکل پیری من بود
به دسته های کلاغان که عطر مزرعه های شبانه را
برای من هدیه می آوردند

فروغ فرخزاد

تقدیم به

پدر و مادر عزیزم

و

خواهر عزیزتر از جانم

تشکر و قدردانی

در ابتدا از پدر و مادر مهربانم قدر دانی می‌کنم که در تمام دقایق، دلوایس نگرانی‌ها و شادمان شادی‌هایم بودند.

سپس از استاد ارجمندم آقای دکتر شریفیان که با صبر و موصله به راهنمایی‌ام پرداختند تا این پایان نامه به بهترین نحو شکل بگیرد.

از آقای دکتر طاهری که مرا در انجام این پایان نامه یاری نمودند متشکرم
از خانم دکتر نظری و آقای دکتر شیری نیز نهایت تشکر را دارم و در آخر از یار همیشگی و دوست همچون فواهرم خانم محصومه حامی دوست که در تمام شرایط با من بودند متشکرم.

از دوستانم زیبا کریمی، فرشته مسینی، الهه بزرگ زاده، شهره رجائی، نعیمه میدر بیگی متشکرم و آرزومند موفقیت‌شان هستم.

نام خانوادگی: طاهری	نام: مرضیه
عنوان پایان نامه: نقد بلاغی اشعار فروغ فرخزاد	
استاد راهنما: دکتر مهدی شریفیان	استاد مشاور: دکتر محمد طاهری
رشته: زبان و ادبیات فارسی	مقطع تحصیلی: کارشناسی ارشد
دانشگاه: بوعلی سینا	دانشکده: ادبیات و علوم انسانی
تاریخ دفاع: ۱۳۸۵/۹/۴	تعداد صفحه: ۲۰۰
واژه‌های کلیدی: فروغ، نقد، بلاغت، شعر	
<p>چکیده</p> <p>فروغ فرخزاد، یکی از بزرگترین شاعران معاصر ایران است. او به عنوان یک شاعر تصویر پرداز، از دو جنبه اهمیت زیادی دارد.</p> <p>یکی این که او شاعری طبیعت گراست و دیگر، این که او یک زن و دارای حس زنانه است و او حس زنانه‌اش را به شیوه‌ای ابتکاری و زیبا وارد شعر کرد.</p> <p>شعرهای او از جنبه‌ی بلاغی قابل تأمل‌اند. و تحلیل بلاغی اشعار او به شناخت بیشتر ما از شعر نو، کمک خواهد کرد. این پایان نامه که به بررسی بلاغی اشعار فروغ می‌پردازد، شامل سه فصل می‌شود.</p> <p>فصل اول، در برگزیده‌ی طرح تحقق، سابقه و ضرورت انجام پژوهش و سال شماری از زندگی فروغ است.</p> <p>در فصل دوم به نظرات متأخران و متقدمان و تعاریفی که از علوم بلاغی داده‌اند (پرداخته‌ایم).</p> <p>فصل سوم که عبارت از بررسی و تحلیل بلاغی اشعار فروغ است، در سه بخش تدوین شده است. بخش اول بررسی آن اشعار از جنبه‌ی صور خیال (تشبیه، استعاره، تشخیص، کنایه و غی‌ره) است. بخش دوم نمونه‌های صور خیال را دربرمی‌گیرد. و بخش سوم تحلیل اشعار فروغ در جنبه‌های عروض، معانی و بدیع است.</p>	

۱.....	فصل اول : طرح تحقیق.....
۲.....	مقدمه.....
۳.....	اهداف تحقیق.....
۳.....	سابقه و ضرورت انجام پژوهش.....
۴.....	روش انجام تحقیق.....
۴.....	نقد.....
۴.....	بلاغت.....
۵.....	شعر.....
۵.....	فروغ فرخزاد.....
۸.....	فصل دوم: زمینه چینی.....
۹.....	مقدمه.....
۱۰.....	تاریخچه‌ی فنون بلاغت.....
۱۱.....	تعریف بلاغت.....
۱۱.....	تعریف علم معانی.....
۱۳.....	تعریف علم بیان.....
۱۴.....	اولین مدون معانی و بیان.....
۱۴.....	تعریف علم بدیع.....
۱۵.....	تاریخچه‌ی علم بدیع.....
۱۵.....	تعریف علم عروض.....
۱۵.....	تعریف وزن.....
۱۶.....	تاریخچه‌ی عروض.....

۱۷	مباحث جدید در علوم بلاغی.....
۱۹	فصل سوم: نقد بلاغی اشعار فروغ.....
۱۹	صور خیال در دفتر اسیر.....
۱۹	تشبیه.....
۲۱	تشخیص.....
۲۳	استعاره‌ی مصرحه.....
۲۴	استعاره‌ی مکنیه.....
۲۴	صور خیال در دیوار.....
۲۴	تشبیه.....
۲۶	استعاره.....
۲۷	استعاره‌ی مکنیه.....
۲۷	تشخیص.....
۳۰	صور خیال در عصیان.....
۳۰	تشبیه.....
۳۱	استعاره‌ی مصرحه.....
۳۱	استعاره‌ی مکنیه.....
۳۲	تشخیص.....
۳۳	صور خیال در دفتر تولدی دیگر.....
۳۵	تشبیه.....
۳۶	استعاره.....
۳۸	تشخیص.....
۴۰	صور خیال در ایمان بیاوریم.....

۴۰	تشبیه.....
۴۲	استعاره‌ی مصرحه.....
۴۵	تشخیص.....
۴۷	سمل در دیوان فروغ.....
۵۲	صور خیال در دفتر اسیر به ترتیب حروف الفبا.....
۵۲	تشبیهات.....
۶۰	استعاره مصرحه.....
۶۳	استعاره‌ی مکنیه.....
۶۴	تشخیص.....
۷۰	اسناد مجازی.....
۷۰	ترکیبات وصفی با مناسبات غریب.....
۷۰	کنایه.....
۷۱	حس آمیزی.....
۷۶	حس آمیزی در رنگ.....
۷۳	صور خیال در دفتر دیوار.....
۷۳	تشبیهات.....
۸۷	استعاره.....
۸۹	تشخیص.....
۹۶	اسناد مجازی.....
۹۶	ترکیبات وصفی با مناسبات غریب.....
۹۶	استعاره‌ی مکنیه.....
۹۷	کنایه.....

۹۸.....	حس آمیزی.....
۹۹.....	حس آمیزی در رنگ.....
۹۹.....	پارادوکس.....
۱۰۰.....	صور خیال در عصیان.....
۱۰۰.....	تشبیه.....
۱۰۸.....	استعاره.....
۱۰۸.....	تشخیص.....
۱۱۰.....	صور خیال در تولدی دیگر.....
۱۱۰.....	تشبیه.....
۱۲۸.....	استعاره.....
۱۳۲.....	تشخیص.....
۱۳۷.....	اسناد مجازی.....
۱۳۸.....	ترکیبات وصفی با مناسبات غریب.....
۱۳۸.....	استعاره‌ی مکنیه.....
۱۳۹.....	کنایه.....
۱۴۳.....	حس آمیزی.....
۱۴۴.....	پارادوکس.....
۱۴۵.....	صور خیال در ایمان بیاوریم.....
۱۴۵.....	تشبیه.....
۱۵۵.....	استعاره‌ی مصرحه.....
۱۵۲.....	تشخیص.....
۱۵۵.....	اسناد مجازی.....

۱۵۶.....	ترکیبات وصفی با مناسبات غریب.....
۱۵۶.....	استعاره‌ی مکنیه.....
۱۵۶.....	کنایه.....
۱۵۹.....	حس آمیزی.....
۱۵۹.....	اغراق.....
۱۶۱.....	وزن در دیوان فرخزاد.....
۱۶۱.....	وزن در سه دفتر اول.....
۱۶۴.....	وزن در دفتر تولدی دیگر.....
۱۶۹.....	وزن در ایمان بیاوریم.....
۱۷۱.....	بررسی اشعار فروغ از لحاظ علم معانی.....
۱۸۳.....	بدیع در دیوان فروغ.....
۱۸۳.....	هنجار گریزی توصیفی.....
۱۸۴.....	هنجار گریزی معنایی.....
۱۸۶.....	آشنایی زدایی.....
۱۸۶.....	صدا معنایی.....
۱۸۸.....	متن آهنگ.....
۱۸۹.....	جناس.....
۱۸۹.....	سجع.....
۱۹۰.....	مراعات النظیر.....
۱۹۲.....	براعت استهلال.....
۱۹۲.....	ارسال المثل.....
۱۹۲.....	ایهام.....

نتیجه گیری..... ۱۹۴

منابع و مأخذ..... ۱۹۷

فصل اول:
طرح تحقیق

مقدمه

هر اثر هنری تا در تراوی نقد قرار نگیرد، جنبه های قوت و ضعف آن بر خواننده آشکار نمی-شود. زیرا نقد برای هراتر هنری چارچوبی ایجاد می کند که اگر هنرمند آن چارچوب را رعایت کند. اثرش مورد قبول همگان واقع می شود.

هر چند در ادبیات کلاسیک ایران نقد به شکل رسمی و مستقل دنبال نشده است، اما جستجو و گریخته در کتاب های بلاغی آن دوران و شعر شاعران بزرگ مطالبی در این زمینه ذکر شده است. امروزه، نقد ادبی گونه های مختلفی دارد که یکی از گونه های آن نقد بلاغی است؛ در این گونه نقد، منتقد نکات بلاغی اثر را که شامل بیان، بدیع، عروض و معانی می شود، مورد بررسی قرار می دهد. و با این کار، هنر اصیل و خالص هنرمند را به نمایش می گذارد.

خوانندگان با دسترسی به چنین نقدی، درباره ی ارزش صور خیال و صنایع ادبی و دیگر جنبه-های بلاغی اثر اطلاعاتی به دست می آورند که پیش از آن، توجهی به آنها نداشته اند. بی گمان با این روش هنرمندان اصیل و بزرگ از دیگر شاعران و نویسندگان متمایز خواهند شد.

بنابراین با نقد یک اثر، می توان به ارزش های هنری آن پی برد. و آن را به همگان شناساند. فروغ فرخزاد که ابتدا کارش را با اشعاررمانتیک و احساساتی شروع کرد، یکی از عناصر اصلی شعرش، تصویرسازی بود. که در این تصویرسازی، طبیعت و اشیاء بیشترین نقش را داشتند.

در دوره ی دوم، اشعارش با مسائل اجتماعی آمیخته شد. او در این دوره برای بیان واقعیت های اجتماعی به "سمبل" روی آورد تا حرفهای نگفتنی اش را به طور غیر مستقیم بیان کند. «فروغ فرخزاد بی تردید زن ترین شاعران و یکی از چهره های برجسته ی شعر معاصر ایران است که مخصوصاً در دو مجموعه ی تولدی دیگر و ایمان بیاوریم به آغاز فصل سرد به مفهوم تازه ای از شعر دست پیدا کرد؛ مفهومی که علاوه بر تخیل مستقل شاعرانه، درک عمیقی از زندگی یک زن که حیات را با تمام

وجوه آن لمس کرده است، در خود باز می نماید. بدون تردید نام فروغ فرخزاد در عرصه ادبیات زنان ایران، نخستین نامی است که به یاد می آید.^۱

در دوره اول، اشعار فروغ کمال و نا رسیده بودند. اما پس از گذر از آن دوره به مرحله ای از سرودن رسید، که به عنوان یکی از شاعران درجه اول معاصر نام برده شد. منتقد با بررسی اشعار فروغ، از آغاز تا به انتها به تفاوت اشعار دوره اول و اشعار دوره دوم او پی می برد. و این تفاوت از جهات مختلفی است، مثل اندیشه، زبان، صور خیال، صنعت های ادبی و آهنگ.

- اهداف تحقیق:

این تحقیق اهداف زیر را دنبال می کند:

بررسی اشعار فروغ از جنبه های بلاغی (معانی، بیان، بدیع و عروض)

۲- بررسی تأثیر اوزان شعر فروغ در محتوای اثر

۳- نقد بلاغی این اشعار

- سابقه و ضرورت انجام پژوهش :

از آن جا که نقد، محک و معیاری قابل اعتماد برای شناخت اثر ادبی است و هدف از بلاغت نیز مؤثر واقع شدن اثر هنری در دیگران است. و همچنین غایت یک اثر هنری تأثیر در نفوس است، ضرورت آن در همه آثار هنری شناخته شده و مورد قبول است.

اشعار فروغ نیز به عنوان یکی از آثار هنری معاصر در این حوزه قرار می گیرد. و با این تحقیق خواننده خواهد توانست هنر شاعری فروغ را از پس پرده سمبل ها، تشبیهات و دیگر جنبه های بلاغی در یابد.

^۱ . محمدجعفر، یاحقی، جویبار لحظه ها (ادبیات معاصر فارسی)، چاپ اول، نشر جام، تهران، ۱۳۷۸، ص ۳۵۲

در سابقه‌ی این تحقیق می‌توان گفت که کتاب‌هایی که تا به حال درباره‌ی فروغ و اشعارش نوشته شده‌اند، یا به زندگی خانوادگی و اجتماعی فروغ پرداخته‌اند، یا به مباحث محتوایی و اندیشه‌ای و یا به مباحث زبان شناسانه در شعر او.

اما در چارچوب بلاغت، بهترین کتابی که مورد قبول همگان است و قابل ارجاع، کتاب «نگاهی به فروغ» از «دکتر سیروس شمیسا» ست. در این کتاب دو دفتر آخر فروغ «تولد دیگر» و «ایمان بیاوریم» مورد بررسی قرار گرفته است.

اما این تحقیق قرار است پنج دفتر فروغ را مورد بررسی قرار دهد و به این سؤال جواب دهد که از لحاظ بلاغت شعری چه تفاوتی بین سه دفتر اول و دو دفتر آخر وجود دارد.

- روش انجام تحقیق :

این تحقیق به روش اسنادی و کتابخانه‌ای انجام خواهد شد و همچنین مقالاتی که در این زمینه نوشته شده است مورد استفاده قرار خواهد گرفت.

نقد : منظور از واژه‌ی نقد شناخت سره از ناسره است. و نقد ادبی، یعنی شناخت ارزش آثار ادبی و شرح و تفسیر آن به گونه‌ای که بتوان نیک و بد آن را شناخت.

بلاغت : بلاغت در این تحقیق، علم معانی، بیان، بدیع و عروض را در برمی‌گیرد. بلاغت کلام، سخن گفتن به مقتضای حال است و در نقد بلاغی بحث اصلی این است که شاعر تصاویر و صنایع ادبی را در راستای محتوا و مضمونش به کار برده است یا نه؟

در این تحقیق استفاده از علوم بلاغی "قدیم" تا آن جا مهم است که بتوان آن را با شعر معاصر مطابقت داد.

شعر: منظور از شعر کلامی است آمیخته با تخیل و عاطفه که در زبانی آهنگین و روشن و گویا بیان شده باشد. «شعر حادثه‌ای است که در زبان روی می‌دهد و در حقیقت، گوینده‌ی شعر، باشعر

خود، عملی در زبان، انجام میدهد که خواننده، میان زبان شعری او، و زبان روزمره و عادی - یابه قول ساخت‌گرایان چک: زبان اتوماتیکی - تمایزی احساس می‌کند.^۱

- فروغ فرخ زاد

با این که شخص فروغ فرخ‌زاد، به تعریف گذشته‌ها و بیان حوادث زندگی‌اش هیچ علاقه‌ای نداشت و لزومی به ذکر آن نمی‌دید و هر چند که این پایان‌نامه، هدفش نقد بلاغی اشعار فروغ است. اما لازم است که سال شماری از زندگی فروغ را به عنوان سراینده‌ی این اشعار در این جا بیاوریم:

۱۳۱۳. ۱۵ دی ماه تولد فروغ.

۱۳۲۶. سال‌های سرودن غزل‌هایی که چاپ نشدند.

۱۳۲۸. تا پانزده سالگی، پایان کلاس سوم دبیرستان.

۱۳۲۹. ازدواج با پرویز شاپور.

۱۳۳۰. فرزند پسری به دنیا می‌آورد نامش را کامیار می‌گذارد.

۱۳۳۱. انتشار مجموعه‌ی شعر "اسیر" در ۱۸ سالگی، این مجموعه شامل ۶۴ قطعه شعر

است، شجاع‌الدین شفا مقدمه‌ای بر آن نوشته است.

۱۳۳۲. سفر به اهواز به همراه همسرش.

۱۳۳۴. انتشار چاپ دوم مجموعه‌ی "اسیر" با تغییرات کلی و جدایی از پرویز شاپور.

۱۳۳۵. انتشار مجموعه‌ی شعر دیوار

در همین سال به ایتالیا و آلمان سفری می‌کند که ۱۴ ماه طول می‌کشد. فروغ در این ایام زبان

ایتالیایی و آلمانی را می‌آموزد.

۱۳۳۶. انتشار مجموعه‌ی شعر "عصیان"

^۱ محمد رضا شفیعی کدکنی، موسیقی شعر، چاپ دوم، نشر آگاه، تهران، ۱۳۸۲، ص ۳

۱۳۳۷. استخدام در "سازمان فیلم گلستان" به عنوان ماشین‌نویس و مسؤول بایگانی.

۱۳۳۸. آغاز تدوین فیلم مستند یک آتش

سفر به انگلستان برای مطالعه و بررسی امور تشکیلاتی تهیه فیلم و آموزش عملی تدوین فیلم.

بازگشت به ایران و تدوین مجدد فیلم یک آتش.

۱۳۳۹. همکاری با ابراهیم گلستان به عنوان دستیار و تدوین گر پنج قسمت از فیلمهای مستند

چشم انداز.

۱۳۴۰. بازی در فیلم خواستگاری برای مؤسسه‌ی ملی فیلم کانادا به کارگردانی ابراهیم گلستان

بازی در فیلم دریا

ساختن فیلم یک دقیقه‌ای تبلیغاتی برای مؤسسه یکپهان.

۱۳۴۱. سفر مقدماتی به تبریز به همراه دکتر راجی رئیس هیئت مدیره ی انجمن حمایت از

جزامیان

نخستین نمایش عمومی فیلم "خانه سیاه است" در سی‌مین "کانون فیلم"

۱۳۴۲. چاپ سوم مجموعه شعر "اسیر"

دریافت جایزه بهترین فیلم مستند از جشنواره جهانی اوبرهاوزن برای کارگردانی "خانه سیاه

است" در زمستان.

بازی در نمایش نامه‌ی "شش شخصیت در جستجوی نویسنده" نوشته‌ی لوئیجی پیراندللو

۱۳۴۳. انتشار مجموعه‌ی کوچکی با عنوان "زیباترین اشعار فروغ فرخ زاد"

انتشار مجموعه‌ی تولدی دیگر

انتشار برگزیده‌ی اشعار فروغ

سفر چهار ماهه به آلمان، ایتالیا و فرانسه در تابستان

۱۳۴۵. چاپ اشعار فروغ در آلمان، سوئد، انگلستان و فرانسه و بالاخره مرگ در حادثه تصادف

اتومبیل در ساعت چهار و نیم دوشنبه بیست و چهار بهمن ماه

به خاک سپردن فروغ در ساعت یازده و چهل و پنج دقیقه مورخه چهارشنبه ۲۶ بهمن ماه در

گورستان ظهیر الدوله.^۱

^۱ حمید، سیاهپوش، زنی تنها، چاپ اول، نشر نگاه، تهران، ۱۳۸۴، ص ۱۵